

Студенттер мен жас ғалымдардың
«ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ БІЛІМ - 2018»
XIII Халықаралық ғылыми конференциясы

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ

XIII Международная научная конференция
студентов и молодых ученых
«НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ - 2018»

The XIII International Scientific Conference
for Students and Young Scientists
«SCIENCE AND EDUCATION - 2018»

12th April 2018, Astana

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ**

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«Ғылым және білім - 2018»
атты XIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«Наука и образование - 2018»**

**PROCEEDINGS
of the XIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«Science and education - 2018»**

2018 жыл 12 сәуір

Астана

УДК 378

ББК 74.58

Ғ 96

Ғ 96

«Ғылым және білім – 2018» атты студенттер мен жас ғалымдардың XIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XIII Международная научная конференция студентов и молодых ученых «Наука и образование - 2018» = The XIII International Scientific Conference for students and young scholars «Science and education - 2018». – Астана: <http://www.enu.kz/ru/nauka/nauka-i-obrazovanie/>, 2018. – 7513 стр. (қазақша, орысша, ағылшынша).

ISBN 978-9965-31-997-6

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 378

ББК 74.58

ISBN 978-9965-31-997-6

©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2018

3. Материалы по истории Казахских ханств XV-XVIII веков. (Извлечения из персидских и тюркских сочинений). Алма-Ата, 1969.
4. Курьлев В.П. Оружие казахов //Материальная культура и хозяйство народов Кавказа, Средней Азии и Казахстана. СМАЭ XXXIV. Л., 1978.
5. Манас: Киргизский героический эпос. Кн. 2. М., 1988.
6. Назарбаев Н.Ә. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру». 12 сәуір 2017.

ӘОЖ 930

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАСТАРЫНЫҢ ЭТНИКАЛЫҚ АРХЕТИПТЕРІ

Каратаев Б.

dj_bula96@mail.ru

Л.Н Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті, 4 курс студенті, Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі - Қожақметова Г.К.

«Архетип» ұғымы - ғылым әлемінде бірінші ежелгі ойшылдардың мәтіндерінде жазылған, ол ортағасырлық теология классикалық, классикалық емес және кейінгі классикалық философия еңбектерінде қолданылған, бұл ұғым кеңінен жеке ғылымдарда қолданылады-элеуметтік және мәдени антропологияда, лингвистикада, мәдениеттану мен этнографияда. Ұғымды зерттеп, оның мағынасы туралы ой жүгірткен бірінші швейцариялық ғалым К.Г. Юнга алғашқы жұмысында жазды[1, 110-115 б]. «Коллективтік санасыздық» дейтіннің әлдебір бастапқы туа бітті құрылымын, адамның қайталанып тұратын тұрмыс жағдайларының, міндеттерінің және күйзелістерінің ескірген психологиясы дегенді білдіреді. Жеке немесе элеуметтік өмірдің проблемалық, дағдарысты жағдайының ықпалымен, Юнгтің пікірі бойынша, санасыз қозғалыс болады және тиісті архетип жүзеге асырылады. Бұл орайда осы процестің ішкі себептік, ықтиярсыздық, демоникалық сипаты болады. Нақ «архетиптік матрица», қиял мен шығармашылық ойлау қызметін қалыптастыратын априори, оның көзқарасы бойынша, аңыздардағы әртүрлі халықтардың ертегілеріндегі қайталанатын дәлелдердің, дүнижүзілік әдебиет пен өнердегі «мәңгі» бейнелердің бар екенін түсіндіреді. Швейцариялық ғалымдардың еңбектерінде прототиптер «бастауыш суреттер», «тәжірибенің қайталанатын үлгілері,» ретінде адамзаттың ұжымдық санасында сақталған, сондай-ақ әдеби жұмыстарда, аңыздар, діндерде, арман мн қиялдарда, өрнек тапты.

Юнга кезеңінің кейінгі кезеңде «архетип» түсінігі білімнің әртүрлі салаларында кеңейуде. Сондай-ақ ол әдеби зерттеулерде, этнография мен социологияда, лингвистикада, дінтану мен мәдениеттануда, және т.б. салаларда мазмұнына толы пайдаланылатыны пән. Осылайша, қазіргі заманғы ғылымда, «архетип» ұғымы аналитикалық психологияға қарағанда көп қырлы және кең, сонымен қатар белгілі бір ғылыми пән аясында түзетілген және де кішірейтілген. Коллективтік санасыздық тұжырымдамасын ғылыми білімді алуан түрлі бағыттарда көші-қоны оның өзгеруімен қатар жүреді. Айта кетер болсақ, осы санаттағы кешенді талдауда архетипке сәйкес дұрыс теория жоқ. Нәтижесінде бұл термин тұжырымдамалық емес, оның мәртебесі анықталмаған, бұл өз кезегінде оны дұрыс қолданбауға әкеледі. Осыған байланысты А. А. Пелипенко, И.Г. Яковенко психологиялық корреляция деп аталатын «архетип» санатын онтологизациясына кедергі келтіреді[2, 117-120 б].

Этнологиялық архетип - бұл этностың рухани және мәдени мұрасының ең бағалы құндылығы, ата-бабалардың тәжірибесін беру құралы болып табылады. Олар этнос ұжымының санасына айналып, жеке сана санына да қосылмады. Адам ұжымның бейсаналық әрекеттеріне қарсы тұра алмады, өйткені этносты этникалық қауымдастықтың әрбір мүшесінің санасы

арқылы өтіп жатқан ағым біріктірді. Ұжымдық бейсаналық ретінде архетип мағынасын және функциясын сақтап, айналадағы шындыққа сай санада өмір сүреді. Ата-бабалардың тәжірибесін берудің құралы бола отырып, архетиптер барлық мәдениеттерде қалыптасты. Өйткені олардың әрқайсысында өздерінің этномәдени сипаттамалары бар еді. Архетиптің ұлттық және мәдени ерекшелігі, осы этнос өмір сүрген экологиялық және тарихи-мәдени орталармен алдын-ала анықталды. Уақыттың өтуімен, олардың пайда болған ортасы өзгеріп, жоғалып, басқа шындық пайда болады. Архетиптер пайда болған ортасында емес, халықтың жадында уақытқа байланысты өмір сүруді жалғастыруда [3, 11-15 б]. Этностқа деген маңыздылығына байланысты олардың символикалық формасына ие болды. Себебі, «мәдениеттің феноменінің мәні - адамдар үшін маңызы бар еді, ал адамдар үшін маңызы бар нәрсе біртіндеп белгіге айналады». Тілдің лексикасында және фразеологиясында, фольклорлық және эпикалық жұмыстарда, халықтық нұсқаулықтарда архетиптер ұлттық және этникалық мінез-құлық сипаттамаларында сақталды және жеке адамның жүріс-тұрысын белгілейтін күшті фактор болып табылатын мәдени және лингвистикалық семантикалық кеңістікті қалыптастырады. Бұл жұмысты талдау мақсатында қазақ тілінің сана-сезімінде екі негізгі ұғым қалыптасты. Олар, әлеуметтік мінез-құлық сипатын анықтайтын және қазақ халқының менталитетін қалыптастыруға және бүкіл қоғамға әсер ететін «қоғамның» архетиптік тұжырымдамасы және «ар-ұждан» түсінігі еді. Қазақтардың ғасырлар бойы өмір сүрген уақытында «қоғамдық» ұғым мәдениет ұғымы ретінде феодалдық-коммуналдық жүйе дәуірінде қалыптасқан. Қазақ халқы өз феодалдық күштерімен ішкі соғыстарға қатысуға мәжбүр болды, олар IVІІІ ғасырдың 50-жылдарына дейін жоңғарлардың шабуылына ұшырап, қақтығысып келген. XVIII ғасырда біріктіру және жауға төтеп беру мақсатында үлкен топтарда өмір сүрді, негізінен, тайпалық белгілермен құрылған қоғамдастықтар еді. Сонымен қатар көшпелі маусымдық жайылымдарда ауылдар қысқарды, ал олардың қыстауда болу кезеңінде жоғары қарқында өсті. Бірақ, қыстауда мұндай ауылдар ықшам қоныстар болмады. Бұл бір-бірінен алыс қашықтықтағы шағын үйлер тобы болды. Осы ауылдың көптеген тұрғындары бір-біріне жақын туыс болған. Бұл ауылдар ішінде туыстық және рулық қатынас байқалды. Қазақтар арасындағы әлеуметтік қатынастарды ұйымдастырудың бұл жолы XX ғасырдың 20-шы жылдарға дейін байқалды. Көшпелілер өркениетінің ерекшелігі, ол жеке феодалдық қауымдастықтардың конгломерациясы ретінде қалыптасып, олардың әрқайсысы белгілі бір аумақты иемденіп, оны мал жайылымға айналдыруы мүмкін еді. Қатынастар немесе руларды байланыстыратын қоғамдастықтың мүшелері әрқашанда ауыр жағдайда көмек көрсетуге келетін, ауыл тұрғындары оларды қолдайтын өз қауымдастығында ғана өмір сүре алатындығын түсінді. Осындай тарихи және мәдени ортада, қоғамдастықты тәрбиелеу тұжырымдамасы қоғамдық санаға талап етілмеді. Демек, сол дәуірдің өнімі сол дәуірдің қажеттілігі үшін, уақыттың максималды деңгейіне сәйкес келіп, өз мүдделерін қорғау үшін салыстырмалы түрде аз адамдар тобын біріктіру міндеттерін орындады. Уақыттың өтуімен архетиптер ішкі сезіммен бірдей рөл атқарады [4, 50-54 б]. Халықтық өнердің әртүрлі лингвистикалық нысандарында оның семантикасын насихаттап, таратты. Олар «ұжымдық бейсаналықтың» психикалық құрылымына айналып, ұрпақтан ұрпаққа беріліп, адамдардың мінез-құлқына әсер етеді. Мұндай жағдайларда көптеген әңгімелер мен мақал - мәтелдер дүниеге келіп, сол уақыттың өмір философиясын бейнелеп, сана-сезімге коммуналдық және туыстық байланыстарды туғызды. Мысалы, «Туысқаны аз елдің ерлігі зая, тілеуқоры жоқ елдің еңбегі зая», «Туысы бірдің – ырысы бір» Туысқанына дұшпан, ал дұшпанына туыс болма. Егер салыстырмалы түрде ренжіген болса, бірақ оның бауыры ренжімейді, яғни ол қалай да болса бейтаныс адам бола алмайды. Бұл архетиптік тұжырымдаманың пайда болу шарттары ұмытылуға ұшырады. Бүгінгі күні қазақтар баяғыдай көшпелі емес. Біздің айналамыздағы әлем өзгерді. Этностың семантикалық кеңістігін өткен шындықпен байланыстыратын «қоғамдық» ұғым 21 ғасырдың заманауи әлемімен соқты, асимметриялық сипатқа ие болды. Қазір жаңа шындықта «қоғамдық» деген архетиптілік тұжырымдамасы тек қана жақын туыстары мен

достарының шеңберіне дейін кеңейтіп, оның психикалық ықпалының ауқымын едәуір төмендетіп, барлық этникалық кеңістікте маңызды, ұжымдық бейсаналық ретінде өмір сүреді. Бақылау және фактілерді талдау қазіргі заманғы қазақтар қауымдастық көрінісінде кем дегенде үш түрін: тайпалық, аймақтық және гильдияны ажырата алатындығын көрсетеді. Өткен этнос мемлекеттерінде ұлттық сәйкестік көздерін іздестіруге байланысты дискурстың дамуы кезінде «сіздердің жеті атаңызды білуіңіз керек» деген түсінік маңыздыға ие болды, себебі, бұл қазақ қоғамының ұрпақтар мен тайпаларға дәстүрлі бөлінуін көрсетеді. Бұл адамды құрметтеудің бірден-бір аргументі, өйткені (ер адамның еркі бойынша, әрбір ересек қазақтың баласы "жеті атасын білуі керек, ал егер ол оларды білмесе, ол «құл» деп аталады), неке қиюға тек екі бөлек рудан шыққан жасқа рұқсат беріледі." Қазақ тіліндегі «қоғамдық» тұжырымдамасын шектеулі және тар түсіну «өңірдің аты + халық» деген модельде сөз тіркестерін құруға мүмкіндік береді, мысалы: «Шымкент халқы», «Атырау халқы», «Тараз халқы». Оны адамдар ұжымы, біріктіретін семантикасы бар тілдерде елестету қиын. Мәселен, орыс тілінде Мәскеу халқынан гөрі Мәскеу тұрғындары сөз тіркестері пайдаланады. Кейінірек қауымдастықтың коммуникациялық түрі пайда болып, ол аз дамыған. Көптеген жергілікті ұлт өкілдері болған мекемелерде немесе ұйымдарда қауымдастық бірлігі бар екенін көруге болады. Адамдар басқа да мәдениеттерге қарағанда әріптестерді әр түрлі іс-шараларға (туған күндер, үйлену тойлары, жерлеу және т.б.) шақырады. Архетип «қоғамының» бейсаналық салаға жататындығын А.А. Брудныйдың радикалды психологиясы ой тұжырымынан түсінуге болады. Ол түсінушілікті адам үшін негізгі және ерекше процес деп санайды. Сонымен қатар, адам «тарихи процестің құрамдас бөлігі мен өнімі ретінде қарастырылып, оның мағынасы өткір сипатқа ие болды. Сондықтан жеке өмір әрдайым иррационалды элементтерді қамтиды». Қазақтардың ұлттық сипатының әдеттегі сапасы ретінде қауымдастықты санауға болар еді, егер ол тек адамның ішкі шеңбері арасында болса ғана. «Қоғамдық» архетиптің тұтқында болған кезде сол жыныста, аумақта немесе ұжымда болуымен байланысты адамдардың маңызды тобын құрап, қазіргі кезде ол жеке адам мен ел үшін ауыр зардаптар туғызатын иррационалды сипатқа ие болады. Бүгінде, қазақ халқы толығымен тұрақсыз әрі руларға тәуелді болмаған кезде, қауымдастықтың ойлауы логикалық тұрғысынан анахронизмге ұқсағандығы әділетсіз болып табылады. Архетиптік «қоғамның» адамның ақыл-парасатында өмір сүруі «ұят» деп ұйғарылып, қазақтардың ішкі мінез-құлқының, ұлттық сипатының ерекшеліктерін айқындайды[5, 74-77 б].

Бұл концепцияның қазақ тілінің сана-сезімінің өзектілігінің маңызды көрсеткіші оның номиналды тығыздығы жоғары дамыған. Бұл, комплексті семантикалық нюанстарды тағайындаған бірнеше вариативті белгілеу болып табылады. Бұл тұжырымдаманың өріс мазмұны объективтілігін көрсетіп «ар-намыс, бедел, адал атау; өзін-өзі бағалау деген сөздерде нақты этномәдени конфигурацияны қалыптастыратын айырмашылығы анықтайды. Тұжырымдаманың семантикасының әртүрлі аспектілерін іске асыратын осы сөздердің мағынасы прагматикалық мәдени айырмашылықтарды және әр түрлі дискурстың осы лексикалық бірліктерін қолдану саласын көрсетеді. Қазақи ақыл-ойдың моральдық-этикалық нормаларын бейнелейтін «ұят» ұғымының қасиеттері ұлттық сипатына сәйкес жеке тұлғаның мінез-құлқын реттейтін ең маңызды жетістік ретінде оны іріктеу үшін негіз болды. Бұл санат философиялық және моральдық жағын, мақал-мәтелдер мен сөздерді қоса алғанда, оның әлеуметтік мінез-құлық нормасы мен қоғам нормасы болды. Мұндай паромиологиялық бірліктерге: «Ұят - өлімнен жаман», «Ұят – жаман ойдың жүгені», «Ат – шабысына қарай шабады, ер – намысына қарай шабады». «Ұят» сөзі және оның туындылары жалпыға ортақ айыптаудың мағынасында лексикаландырылған конструкцияларды қалыптастыру процесіне белсене қатысады. «Ұят» деген ұғым бағалаушы санатқа ие болып, шектеусіз ұсыныстардың предикаторын құрайды. Қазақтар әдетте кез-келген әдет-ғұрыптарда, достар мен туыстармен қарым-қатынаста жиі осы концепті қолданылатын болды. Мысалы: «Тойға бармай қойсақ - ұят болады немесе қонақтарды жақсы күтпесек - ұят болады», - дейді. Тілдік түсініктерді енгізу

тұжырымдамасында - «ұят» сөзі жалпы, рельефті және көркем сезім ретінде бірқалыпты қалыптасты. Қазақ жастарының түсінігінде «Қоғам» кентекстіне енгізілген Ұят концепті кейбір көріністерінде қазіргі заманның өміріне сәйкес келмейтін жалған құндылық сипатын алып, гипертрофиялық ұсқынсыз деградациясына ұшырады. Халықта «Соқыр намыс бас жарады», - деген сөз босқа айтылмаған. Отбасы мүшелерінің қауіпсіздігі мен әл-ауқаты үшін жұмыс істеген «Қоғам» архетипі демократиялық бостандықтар жағдайында бүгінгі таңда адам өзінің жеке мүмкіншіліктерін көрсетуге болғанда, өз құндылығын қоғам алдында жоғары көрсетуге қайта туды. Қоғамдық мүшелері үшін үйлену тойы, мерейтойы, туған күн, сүндеттелу және т.с.с., сондай-ақ әртүрлі салттық іс-шаралар, мерекелік іс-шараларды өткізу қоғамның әрбір мүшесінің өмірінің мәніне айналды. Л. Виттенштейннің «бейсаналық ойлар» деп атағаны, қоғам үшін мұндай іс-шараны өткізу қажеттілігі туралы шешім қабылдаудың негізі болып табылады. Олар келесі логикада: «Қауымның барлық мүшелері іс-шараны мүмкіндігінше керемет өткізуге тырысады; менің олардан қай жерім кем деген ой туындайды». Содан кейін «ұят» ұғымы кезекке келеді «Егер біз осы мейрамды өткізбейтін болсақ, онда қоғамнан ұят болады». Қазақтар арасындағы «Жұрт ертең не ойлайды?» - деген сөз көптен бері күнделікті сөздік қорының бөлігі болды[6, 81-85 б].

Егер қандай да бір жағдайда адам «қауымдастық» архетипінің әрекетіне бағынбайтын болса, онда дереу (ол не, орыс болып кеткенбе?) - деген сөздердің астында қалады. Бұл жалғандықты және қарама-қайшылықты мәдениеттерді сезінген архетип «қауымдастықтың» тіршілігін жандандырады, бұл адамдардың «ұжымдық бейсаналық» ұстайды. Қазақтардың менталитеті мен мінез-құлқына әсер ететін бұл стереотипті сөз тіркес болып табылады. Әр қазақ қарызға түсіп, керемет мереке өткізіп, атақты адамдарды шақыруы керек. Бұның бәрі «жұрт ертең не ойлайды» - деген жалған сөз үшін. Менде қазақтардың «мерекеден бұрын» және «мерекеден кейін» өмір сүреді деген сезім бар. Бірнеше рет алаңдаушылық тудыратын шағымдарды естиміз:» (Не істеуім керек?) Мереке күндері немесе жерлеу рәсімі қайтадан жақындап келеді, қайтадан жыл ішінде жинағанмызды беру керек». Дегенмен, «жұрт не ойлайды» - деген сезіммен тойға арналған сыйлықтармен бару дәстүрі «ұят» тұжырымдамасының нақты бөлігі болып табылады. Адам қоғамның субъектісі ретінде келесі схемаға сәйкес әрекет етіп өмір сүреді. Өзінің қалауына қарамастан, ол қауымның мүшесі ретінде барлық іс-шараларға қатысуға мәжбүр болады. Бұл іс-шараларға кірген әрбір адам, бір жағынан, «жұрт не ойлайды» деген сезімнен тоқтай алмайды, ал екінші жағынан, ол, сонымен қатар, адамдарға бергендерін жинау үшін тиісті іс-шараны өткізуі керек. Сондай - ақ, беделді болу үшін іс-шараны мүмкіндігінше керемет түрде өткізуі қажет. Мұндай әрекетке «үйрек жесең – қаз байла», - дейді. Осылайша, жыл сайын «Соқыр намыс» ұғымы адамдарды кедейлікке және өзіне септігін тигізбейтін істерге қосады. Бұл үдерісте қазақтар, оларға қиындықпен келген ақшасын кенеттен жоғалту үшін тынымсыз еңбек етуі керек. Үлкен ақша жерлеу рәсіміне жұмсалады. Қазіргі уақытта халықтың мінез-құлқының себептерін анықтайтын «қоғамдық» архетипі қазақ қоғамында үлкен әлеуметтік проблеманы тудырды, жеке отбасының қалай болса, тура солай тұтас елдің игілігіне кедергі жасап отыр.

Барлық күшті әлем үшін бұл тек қана қол жетерлік, өйткені әр түрлі фестивальдарды ұйымдастыру қауым мүшелерінің (ру, ұжым, қоғам) мүшелерінен және сайлаушылардың дауыстарын қысыммен және манипуляциялау арқылы кез-келген сайланған компаниялардан құрмет алуға мүмкіндік береді. Көптеген жағдайларда, лауазымынан немесе артықшылықтарынан айырылған адам, өз отбасына, отандастарына оны қорғау туралы өтінішпен жүгінген кездегі жағдайлар жиі кездеседі. Осы кезде, қоғамдастықтың ешқайсысы осы адамның дұрыс немесе кінәлі екендігі туралы ойламайды. Осылайша заңсыз әрекеттер: жолдар бөгеліп митингтер өткізілді және т.б. әрекеттер жасалады. Архетиптік ұжымдық «бейсаналық қоғам» халықтың мінез-құлқындағы прогресі іскерлік бағыттардың бірін дамытуға түрткі болды: көптеген мейрамханалар мен дәмханалар салынды. Олардың кейбіреулері 500-ден

1000-ға дейін адам сыяды. Мереке 5-тен 30-40 мың долларға дейін, ал жерлеу рәсiмiнде ондаған жылқылар мен қошқарлар сойылады. Бұл өз кезегiндегi күндiз түнi өртенетiн ұлттық қазына. Мерекелiк iс-шараларды өткiзу кезегi алдағы бiрнеше айда бейнеленедi. Қоғамдық ойлау қарапайым адамдарға өздерiн бақытсыздыққа әкелетiн иррационалды әрекеттер жасауға мәжбүр етедi. Адамдардың iс-әрекеттерiнде таңқаларлық әрекет тұр, олар өз баласына жаңа нұсқа немесе қажеттi оқулықты сатып алмайды, бiрақ олар мерекеге қоғамдастық мүшелерiнiң алдында ұятқа қалмас үшiн бағалы сыйлықтар апарады. Бұл мәселе жұртшылықтың жауабын тудырмайтынын айту мүмкiн емес. Көптеген ойластырылмаған шығыстардың фактiлерi бар, бiрақ зұлымдықтың тамыры адамдардың қарапайым қалдықтарынан байқалады, ал олардың иррационалды мiнез-құлқының iшкi көздерi анықталмайды [7, 67-69 б].

Қазақ халқының тiршiлiк ету әдiсi ретiнде ғасырлар тереңдiгiнде пайда болған «қоғамдық» архетипi халықтың ақыл-ойында «ұжымдық бейсаналық» ретiнде қалыптасып, иррационалды мiнез-құлқының басты себебi болып табылады. Бұл архетиптiң өмiршеңдiгi адамның соқыр ар-ұжданына, әдеттегi құмарлығына және қоғамнан тыс жерде болу қорқынышына тап болған кезде, жалған түсiндiруде «ұят» ұғымымен қамтамасыз етiледi. Осыған байланысты қоғамдастықтың мағынасы - Қазақстан азаматтарын бiр ұлтқа бiрiктiрудiң маңызды кедергiлерiнiң бiрi болып отыр. Бұл ұғым бейсаналық саладан туындап, сыбайлас жемқорлыққа жол ашып, әдiлетсiздiкке жол берiп, адамдарды ақылсыз әрекеттер жасауға талпындырады. Бұл құбылыспен күресу өте қиын, себебi бұл жеке әрекет тек жеке адамға емес, ұжымға да өз жағымсыз бөлiгiн көрсетiп отыр. Жиi естуге болатын қоғам сөзi - бұл қырғыз халқының өзiндiк ерекшелiгiн анықтайтын ұлттық ерекшелiк делiнедi. Осыған байланысты, бiз басқа көзқарас тұрғысынан, яғни ұлттық сәйкестiк және жеке сәйкестiк тұжырымдамасын қайта қарауымыз керек. Бұл туралы көрнектi жазушы Ш. Айтматов былай дейдi: «Бiрақ әрдайым ұлтқа қатысты сөз қозғалғанда бiз әрдайым өткенге қараймыз. Жоқ, ұлттық сәйкестiк ғасырлар тереңдiгiнен келетiн ұлттық қасиеттердiң үйлесiмi ғана емес. Ұлттық тұжырымдамасы тек өткен тәжiрибенi ғана емес, сондай-ақ қазiргi заманның шындығынан туындаған жаңалықтарды қоямыз». Ұлттың қалыптасуы мен нақтылануының диалектикасы оның кейбiр құндылықтары осы дәуiрде архаикалық болып, бұрынғыдай маңызды емес, тiптi этнос дамуына кедергi келтiрiп отыр. Бiзге әлеуметтiк сананың психологиясының түбегейлi бұзылуы қажет болып отыр.

Қолданылған әдебиеттер тiзiмi:

1. Большакова А. Ю. Литературный архетип // Литературная учеба. №6.2001, С. 169–173.
2. Большакова А. Ю. Теория архетипа и концептология [Электронный ресурс] // Культурологический журнал. №1.2012. URL: <http://crjournal.ru/rus/journals/109>.
3. Забияко А. П. Архетипы культурные // Культурология. XX век : энциклопедия : в 2 т. СПб. 1998, 250 б.
4. Колчева Э. М. Культурологические подходы к исследованию национального изобразительного искусства // Проблемы культуры в современном образовании: глобальные, национальные, регионально-этнические : сб. науч. ст. : в 3 ч. Чебоксары.2011.
5. Кошетарова Л. Н. Архетип и символ как основные формы выражения культурных смыслов рекламы // Знание. Понимание. Умение. №4. 2010, С. 122–126.
6. Рачин Е. И. Структура и сущность этнического архетипа // Вестник МГПУ. Серия: Философские науки. №2.2011, С. 80–90.
7. Флиер А. Я. Культурология для культурологов : учеб. пособие для магистрантов и аспирантов, докторов и соискателей, а также преподавателей культурологии. Екатеринбург : Деловая книга. 2002, 492 с.
8. Хендерсон Дж. Культуральное бессознательное // Хендерсон Дж. Психологический анализ культурных установок. 2е изд. 272 с. Юнг, К. Г. (1991) Об архетипах коллективного бессознательного // Юнг К. Г. Архетип и символ. : Ренессанс. 2007, 304 с.

9. Юнг К. Г. Душа и миф. Шесть архетипов. Минск : Харвест. 2004, 400 с.
10. Қазақтың мақал-мәтелдері: Алма-Ата, 1955, 231 б.
11. Философиялық сөздік – Н. Нұрғалиев, Ғ. Ақмамбетов, Ж.М. Әбділдин-Алматы.1996, 476бет.

ӘОЖ 902/904

**ЕРТЕ КӨШПЕНДІЛЕР ӨНЕРІН ИНТЕРПРЕТАЦИЯЛАУДЫҢ
КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ
(ШҚО ерте темір дәуірі ескерткіштер негізінде)**

Кенжабаева Е.

kenzhebaeva@mail.ru

Л.Н Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті, 4 курс студенті, Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі - Үмітқалиев Ұ.Ұ.

1997 жылдан бастап Ә.Х. Марғұлан атындағы археология институтының З.С. Самашев жетекшілік еткен экспедициясы Орталық Азиядағы Франция археологиялық миссиясының бір топ қызметкерлерімен бірлесіп, бірқатар қазақстандық, француздық, ресейлік, итальяндық, швейцариялық ғылыми мекемелердің, мұражайлардың, университеттердің бір топ қызметкерлерінің қатысуымен Қазақстан Алтайының шегінде ертедегі көшпелілер ескерткіштерін жоспарлы түрде зерттеу басталды.

Қазақ Алтайының ерте темір дәуіріне жататын Берел қорғандары қазақ жерінен табылған бірден – бір мәңгілік тон басқан ескерткіштер. Берел қорғандарынан бүгінгі күнге екі мыңнан астам жыл бұрынғы палеотопырақ қабаты ғана емес, адамдардың мумияланған мүрделері, тұрмыстағы заттары, әбзелімен толық жабдықталған 13 жылқының сақталуы - Қазақ тарихында алтын әріптермен айшықталып жазылатын жаңалық болды. Берел қорғандары - Шығыс Қазақстан облысы, Катонқарағай ауданына қарасты Берел ауылынан оңт – батысқа қарай 7 шақырым жерде, 3 – ші өзен террасасында, теңіз деңгейінен 1120 м биіктікте орналасқан. Бұқтырма су аңғары оған құятын Ақ Берел(Ақбулак), Бұланты(Сохатуха, Кандысу) таулы өзендерімен шектесіп жатыр. Шығысы және батысы аралас орманды: ақ қайың, қарағай, көк терек, бал қарағай, шырша және т.б ағаш түрлеріне бай тау шатқалдарымен тұйықталған. Обалар орналасқан жазықта бір кездері осы ағаштардың өскен іздері байқалады.

Қазіргі таңда археологтардың көмегімен қорымда 20-дан астам оба зерттелді. Тізбектеле орналасқан обалар бірнеше топтан тұрады. Шамасы әр обалар тобы белгілі бір тайпа өкілдеріне тиесілі болса керек

Берел қорымы екі үлкен топқа жататын төрт обалар тізбегінен тұрады. Оның негізін СБ-ОШ бағытында созылған бірнеше қаз – қатар орналасқан обалар құрайды. Ең ірі тізбекте тұрпаты ірі «ладья» немесе үстінен қарағанда эллипс тәріздес обалар болса, ал басқа тізбектегілер дөп – дөңгелек келген. Әрбір тізбекте доминант оба болады. Бұдан туындайтын ой – әрбір тізбекте осы кеңістікте бірін бірі алмастырып билік жүргізген көшпелілер династияларының көсемдері, олардың қандас туыстары және қоғамның бекзадалары жерленуі мүмкін [1, 32-б].

Обаның жер үсті құрылымдарының көлемі, көрдің тереңдігі мен ішіндегі құрамдас бөліктерінің күрделілігі, жерленген адаммен қойылған мүліктердің, тағы басқалардың, мысалы, аттардың саны мен заттардың бағалылығы сияқты белгілеріне қарай патшалық оба, билеуші әулеттің өкілдері, көшпелі қоғам ақсүйектері, қолбасшы батырларға арналған жерлеу орындары ерекшеленіп бөлініп шығады [2, 110-115 б]. Бүгінгі күнде Берел қорымдарынан қазылған обалардың ішінен кең көлемде ғылыми информация беретін, жан – жақты зерттеліп жатқан №